DOMSTOLENS DOM (sjätte avdelningen)
den 2 oktober 1997 *

I mål C-100/95,

angående en begäran enligt artikel 177 i EG-fördraget, från Finanzgericht Bremen (Tyskland), att domstolen skall meddela ett förhandsavgörande i det vid den nationella domstolen anhängiga målet mellan

Brigitte Kording

och

Senator für Finanzen,

angående en fråga om tolkningen av artikel 3.1 i rådets direktiv 76/207/EEG av den 9 februari 1976 om genomförandet av principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om tillgång till anställning, yrkesutbildning och befordran samt arbetsvillkor (EGT L 39, s. 40),

meddelar

DOMSTOLEN (sjätte avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden på fjärde avdelningen, J. L. Murray (referent), tillförordnad ordförande på sjätte avdelningen, samt domarna P. J. G. Kapteyn och G. Hirsch,

* Rättegångsspråk: tyska.

generaladvokat: A. La Pergola,
justitiesekreterare: avdelningsdirektören H. A. Rühl,

med beaktande av de skriftliga yttranden som har inkommit från:

— Senator für Finanzen, genom Wolfgang Baumgürtel, Senatsrat, i egenskap av ombud,

— Europeiska gemenskapernas kommission, genom Maria Wolfcarius, rättstjänsten, och Horstpeter Kreppel, nationell tjänsteman med förordnande vid kommissionens rättstjänst, i egenskap av ombud, biträdd av advokaten Klaus Bertelsmann, Hamburg,

med hänsyn till förhandlingsrapporten,

efter att muntliga yttranden har avgivits vid sammanträdet den 13 juni 1996 av: Senator für Finanzen, företrädd av Wolfgang Baumgürtel, Förenade kungarikets regering, företrädd av John E. Collins, Assistant Treasury Solicitor, i egenskap av ombud, biträdd av David Pannick, QC, och kommissionen, företrädd av Maria-Wolfcarius, biträdd av Klaus Bertelsmann,

och efter att den 22 oktober 1996 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Finanzgericht Bremen har genom beslut av den 7 mars 1995, som inkom till domstolen den 30 mars 1995, enligt artikel 177 i EG-fördraget begärt ett förhandsav-

görande angående tolkningen av artikel 3.1 i rådets direktiv 76/207/EEG av den 9 februari 1976 om genomförandet av principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om tillgång till anställning, yrkesutbildning och befordran samt arbetsvillkor (EGT L 39, s. 40, nedan kallat direktivet).

2 Frågan uppkom i en tvist mellan å ena sidan Brigitte Kording och å andra sidan Senator für Finanzen om vägran från tillsättningskommittén för skatterådgivare, bildad vid Senator für Finanzen, att befria Brigitte Kording från skyldigheten att genomgå en examen innan hon kan utöva verksamhet som skatterådgivare.

3 I artikel 1.1 i direktivet preciseras att syftet med detta är att i medlemsstaterna realisera principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om tillgång till anställning, däribland befordran, yrkesutbildning samt arbetsvillkor. Denna princip kallas likabehandlingsprincipen.

4 Enligt artikel 3.1 innebär "tillämpningen av likabehandlingsprincipen ... att det inte skall förekomma någon som helst diskriminering på grund av kön i villkoren, som t. ex. urvalskriterier, för tillgång till alla arbetsuppgifter eller befattningar i någon som helst sektor eller verksamhetsgren och på alla nivåer".

5 Det framgår av artikel 2 i Steuerberatungsgesetz (lag om skatterådgivares verksamhet, nedan kallad StBerG) att verksamhet som skatterådgivare i Tyskland endast kan bedrivas yrkesmässigt av personer och sammanslutningar som är auktoriserade. Titeln skatterådgivare ges till personer som har klarat skatterådgivarexamen eller som har befriats från detta prov (artikel 35.1 i StBerG). Enligt artikel 38.1.4 a i StBerG befrias därifrån bland andra "högre tjänstemän eller anställda vid finans-

förvaltningen som har minst femton års erfarenhet inom området för skatter som faller inom behörigheten för den federala finansförvaltningen eller en delstat på en tjänst som 'Sachbearbeiter' eller en åtminstone likvärdig tjänst".

6 Vid tiden för omständigheterna i målet vid den nationella domstolen preciserades inte i artikel 38 i StBerG om de femton årens erfarenhet likaså kunde förvärvas genom en verksamhet som bedrivs på deltid.

7 Emellertid har tillämpningen av artikel 38 påverkats av artikel 36.3 i StBerG i dess version efter ändring genom den sjätte lagen om ändring av år 1994, i vilken det preciseras att den erfarenhet som är nödvändig för tillträde till skatterådgivarexamen likaså kan förvärvas i en verksamhet som bedrivs på deltid. I fall av deltidsverksamhet om minst hälften av full arbetstid, förlängs den totala perioden med motsvarande tid, som emellertid inte kan överstiga två gånger den tid som föreskrivs i styckena 1 och 2. En deltidsverksamhet som understiger hälften av normal arbetstid beaktas inte.

8 En ny avfattning av artikel 38.2 i StBerG, som även denna är en följd av den sjätte ändringslagen av år 1994, stadgar att bestämmelserna i artikel 36.3 är tillämpliga även på dispens från examen.

9 Brigitte Kording arbetar som Sachbearbeiter vid Oberfinanzdirektion i Bremen. Genom skrivelse av den 21 oktober 1992 begärde Brigitte Kording att svaranden skulle avge ett yttrande som var bindande för förvaltningen i vilket intygades att de uppgifter hon fram till den 30 april 1993 hade utövat befriade henne från skatterådgivarexamen.

10 Tillsättningskommittén för skatterådgivare avgav den 11 februari 1993 ett för förvaltningen bindande yttrande till Brigitte Kording, i vilket kommittén medgav att den bedrivna verksamheten uppfyllde de föreskrivna villkoren men preciserade att

Brigitte Kording fram till den 30 april 1993 inte hade bedrivit sin yrkesverksamhet under den föreskrivna minimitiden, det vill säga femton år, i enlighet med StBerG. Enligt yttrandet utgick lagstiftaren från, när denne fastställde tidslängden för den praktiska erfarenheten, att uppgifterna fullgjordes som huvudsysselsättning, det vill säga på heltid. Följaktligen kan i fall då en sökande arbetar på deltid motsvarande perioder endast beaktas som förhållandet mellan den individuella arbetstiden och full arbetstid.

11 Den 9 mars 1993 väckte Brigitte Kording talan vid Finanzgericht, som ifrågasätter den tyska lagstiftningens förenlighet med direktivet, och ställde följande fråga till domstolen för ett förhandsavgörande:

"Föreligger det en överträdelse av artikel 3.1 i direktiv 76/207/EEG av den 9 februari 1976 (EGT L 39, s. 40) eller någon annan gemenskapsrättslig bestämmelse i form av en 'indirekt diskriminering av kvinnor', när det i nationell rätt (§ 38 stycke 1 nr 4 a och stycke 2 av samma lagrum läst tillsammans med § 36 stycke 3 i Steuerberatungsgesetz, skatterådgivarlagen) föreskrivs, att det för befrielse från kravet på skatterådgivarexamen krävs minst 15 års handläggartjänst som högre tjänsteman, 'Sachbearbeiter', i skatteförvaltningen, vilken tjänstetid vid deltidstjänstgöring förlängs på så sätt att denna får tillgodoräknas till hälften av en heltidstjänst och när 110 av 119 deltidanställda högre tjänstemän i Bremens skatteförvaltning är kvinnor (92,4 %)?"

12 Genom sin fråga vill den hänskjutande domstolen i huvudsak ha klarhet i huruvida artikel 3.1 i direktivet utgör hinder för en nationell lagstiftning som föreskriver att, i fall av deltidsverksamhet om minst hälften av full arbetstid, den period då de yrkesmässiga uppgifter som krävs för befrielse från skatterådgivarexamen utövas förlängs med motsvarande tidsperiod.

13 Det bör erinras om att artikel 3.1 i direktivet förbjuder all diskriminering grundad på kön i villkoren, som t. ex. urvalskriterier, för tillgång till alla arbetsuppgifter eller befattningar i någon som helst sektor eller verksamhetsgren och på alla nivåer.

14 Som domstolen konstaterade i dom av den 14 februari 1995 i mål C-279/93, Schumacker (Rec. 1995, s. I-225, punkt 30) kan en diskriminering endast bestå i tillämpning av olika regler i jämförbara situationer eller i tillämpning av samma regel i olika situationer.

15 Det finns i detta hänseende anledning att framhålla att, som den hänskjutande domstolen har konstaterat, den lagstiftning som är tillämplig i målet vid den nationella domstolen inte medför någon direkt diskriminering, eftersom i fall av identisk deltidsverksamhet, den totala tidslängd som krävs av personer som utövar en Sachbearbeiters uppgifter inom finansförvaltningen och som önskar att utan examen få utöva en skatterådgivares uppgifter förlängs på identiskt vis både för män och för kvinnor. Det bör därför undersökas huruvida en sådan bestämmelse kan utgöra en indirekt diskriminering.

16 Enligt fast rättspraxis föreligger indirekt diskriminering när tillämpningen av en nationell bestämmelse, även om den är neutralt formulerad, faktiskt missgynnar ett mycket större antal kvinnor än män (se i detta hänseende domar av den 14 december 1995 i mål C-444/93, Megner och Scheffel, REG 1995, s. I-4741, punkt 24, och av den 24 februari 1994 i mål C-343/92, Roks m. fl., Rec. 1994, s. I-571, punkt 33).

17 I detta hänseende är det obestridligt att bestämmelser som dem det är fråga om i målet vid den nationella domstolen har verkningar för deltidsarbetande och missgynnar dem i förhållande till heltidsarbetande. För att få dispens från examen måste nämligen deltidsarbetande fullgöra fler extra arbetsår än heltidsarbetande.

18 Det framgår likaså av belutet om hänskjutande att 92,4 procent av de högre tjänstemännen vid finansförvaltningen i Bremen som arbetar deltid är kvinnor.

19 I ett sådant fall bör det konstateras att bestämmelser som dem det är fråga om i målet vid den nationella domstolen faktiskt utmynnar i en diskriminering av kvinnliga arbetstagare i förhållande till manliga och i princip måste anses strida mot direktivet. Utgången kan bli en annan endast om skillnaden i behandling motiveras av objektiva faktorer som helt saknar samband med diskriminering på grund av kön (se bland annat domar av den 13 maj 1986 i mål 170/84, Bilka, Rec. 1986, s. 1607, punkt 29, av den 13 juli 1989 i mål 171/88, Rinner-Kühn, Rec. 1989, s. 2743, punkt 12, och av den 6 februari 1996 i mål C-457/93, Lewark, Rec. 1996, s. I-243, punkt 31).

20 Det ankommer på den nationella domstolen, som är ensam behörig att bedöma omständigheterna och att tolka nationell lagstiftning, att i ljuset av alla omständigheter avgöra om och i vilken omfattning en lagbestämmelse som tillämpas oberoende av arbetstagarens kön, men som faktiskt drabbar kvinnor mer än män, kan rättfärdigas av objektiva skäl, som inte har något med könsdiskriminering att göra (se domar av den 31 mars 1981 i mål 96/80, Jenkins, Rec. 1981, s. 911, punkt 14, av den 13 maj 1986 i mål 170/84, samt i domar i de ovannämnda målen Bilka, punkt 36, och Rinner-Kühn, punkt 15).

21 I detta hänseende bör det anmärkas att svaranden i målet vid den nationella domstolen anser att erhållandet av titeln skatterådgivare efter en motsvarande dispens från skatterådgivarexamen måste anses som ett undantag, som endast omfattar personer som genom utövandet av ett arbete under en viss tid garanterar att de har förvärvat åtminstone tillräcklig erfarenhet. Svaranden har anfört att inhämtandet av kunskaper som krävs för tillträde utan examen till sagda yrke endast kan ske under loppet av en verksamhetsperiod vars tidslängd har bestämts oberoende av varje enskilt fall och med samma verkan för alla sökande.

22 I gengäld har käranden i målet vid den nationella domstolen anfört att de olika arbetsuppgifterna och kvaliteten på det arbete som utförs av deltidsarbetande är jämförbart med det som heltidsarbetande utför. Endast kvantiteten utfört arbete är enligt henne en annan.

23 Det bör erinras om att domstolen i dom av den 7 februari 1991 i mål C-184/89, Nimz, (Rec. 1991, s. I-297, punkt 14) ansåg att påståendet att det föreligger ett särskilt samband mellan antalet yrkesverksamma år och förvärvet av en viss kunskaps- eller erfarenhetsnivå inte gör det möjligt att däri finna objektiva kriterier som inte har något med könsdiskriminering att göra, eftersom påståendet utgör en enkel generalisering beträffande vissa kategorier arbetstagare. Fastän anställningstiden löper jämsides med yrkeserfarenheten, som i princip sätter arbetstagaren i stånd att bättre kunna utföra sina uppgifter, beror nämligen objektiviteten av ett sådant kriterium på samtliga omständigheter i varje enskilt fall, särskilt på förhållandet mellan arten av den utövande uppgiften och den erfarenhet som utövandet av denna uppgift ger efter ett visst antal arbetade timmar.

24 Dessutom finns det anledning att framhålla att den hänskjutande domstolen redan har konstaterat att StBerG i sin ursprungliga lydelse ställde som villkor för att högre tjänstemän i finansförvaltningen skulle befrias från skatterådgivarexamen att fem års erfarenhet på skatteområdet förvärvats under loppet av de tio år som föregick deras avgång från förvaltningen. Brigitte Kording har inför den hänskjutande domstolen, utan att bli motsagd av motparten, förklarat att antalet tillgodoräknade år av yrkeserfarenhet år 1972 hade ökats från fem till femton, i syfte att bromsa tjänstemännens tendens att räkna med fri yrkesutövning, och det skulle således inte vara av skäl som gällde kvalifikationerna som lagändringen beslutades.

25 När en deltidsarbetande behandlas mindre förmånligt än en heltidsarbetande leder, under dessa omständigheter, sådana bestämmelser som de som är tillämpliga i målet vid den nationella domstolen till en indirekt diskriminering, till nackdel för de kvinnliga arbetstagarna, när det visar sig att en avsevärt lägre andel män än

kvinnor i realiteten arbetar deltid, så att dessa bestämmelser strider mot artikel 3.1 i direktivet. Emellertid skulle en sådan ojämlikhet i behandling vara förenlig med bestämmelsen, om den kunde rättfärdigas av objektiva skäl som inte hade något med könsdiskriminering att göra.

26 Om den nationella domstolen konstaterar att de behöriga myndigheterna har kunnat bestämma att den omständigheten att det krävs av en sökande som arbetar deltid att han skall fullgöra en längre verksamhetsperiod än en sökande som arbetar heltid, för att han skall befrias från skatterådgivarexamen, kan rättfärdigas av objektiva skäl som inte har något med könsdiskriminering att göra, skulle inte enbart den omständigheten att den nationella lagstiftningen drabbar ett mycket större antal kvinnor än män kunna betraktas som en överträdelse av artikel 3.1 i direktivet.

27 Den ställda frågan skall därför besvaras så, att artikel 3.1 i direktivet utgör hinder för en nationell lagstiftning som föreskriver att den tidsperiod då arbetsuppgifterna har utövats, som krävs för dispens från inträdesprovet för yrkesutövning som skatterådgivare, vid deltidsverksamhet om minst hälften av full arbetstid skall förlängas med motsvarande tid, om bestämmelserna drabbar en större andel kvinnliga än manliga arbetstagare, såvida inte lagstiftningen rättfärdigas av objektiva kriterier som inte har något med könsdiskriminering att göra.

Rättegångskostnader

28 De kostnader som har förorsakats den brittiska regeringen och Europeiska gemenskapernas kommission, vilka har inkommit med yttranden till domstolen, är inte ersättningsgilla. Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna.

På dessa grunder beslutar

DOMSTOLEN (sjätte avdelningen)

— angående den fråga som genom beslut av den 7 mars 1995 förts vidare av Finanzgericht Bremen — följande dom:

Artikel 3.1 i rådets direktiv 76/207/EEG av den 9 februari 1976 om genomförandet av principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om tillgång till anställning, yrkesutbildning och befordran samt arbetsvillkor utgör hinder för en nationell lagstiftning som föreskriver att den tidsperiod då arbetsuppgifterna har utövats, som krävs för dispens från inträdesprovet för yrkesutövning som skatterådgivare, vid deltidsverksamhet om minst hälften av full arbetstid skall förlängas med motsvarande tid, om bestämmelserna drabbar en större andel kvinnliga än manliga arbetstagare, såvida inte lagstiftningen rättfärdigas av objektiva kriterier som inte har något med könsdiskriminering att göra.

Murray Kapteyn Hirsch

Avkunnad vid offentligt sammanträde i Luxemburg den 2 oktober 1997.

R. Grass

Justitiesekreterare

J. L. Murray

Tillförordnad ordförande på sjätte avdelningen